

برنامه درسی

تربیت اخلاقی در آموزش عالی

بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان

دکتر حسن ملکی

دکتر ذکیا عباسی

انتشارات آوای نور

تهران ۱۳۹۷

سرشناسه	: ملکی، حسن، ۱۳۳۳ -
عنوان قراردادی	: المیزان فی تفسیر القرآن . برگزیده . شرح
عنوان و نام پدیدآور	: برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان/حسن ملکی، ذکیا عباسی.
مشخصات نشر	: تهران : آوای نور، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۰ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۳۸۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: طباطبائی، محمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. المیزان فی تفسیرالقرآن - نقد و تفسیر
موضوع	: آموزش عالی -- ایران -- برنامه‌های درسی -- جنبه‌های اخلاقی -- نمونه پژوهی
موضوع	: Education, Higher -- Curricula -- Moral and ethical aspects -- Iran -- Case studies
موضوع	: برنامه‌ریزی درسی -- ایران -- جنبه‌های اجتماعی -- نمونه پژوهی
موضوع	: Curriculum planning -- Social aspects -- Iran -- Case studies
موضوع	: دانشگاه‌ها و مدارس عالی -- ایران -- برنامه‌های درسی -- جنبه‌های اخلاقی -- نمونه پژوهی
موضوع	: Universities and colleges -- Curricula -- Moral and ethical aspects -- Iran -- Case studies
موضوع	: تربیت اخلاقی -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	: Moral education -- Qur'anic teaching
شناسه افزوده	: عباسی، ذکیا، ۱۳۵۹ -
شناسه افزوده	: طباطبائی، محمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. المیزان فی تفسیرالقرآن . برگزیده . شرح
رده بندی کنگره	: BP۱۳۹۷۹۸ ۱۳۹۷۹۰۴۲۳۷۷/ط۲۵م
رده بندی دیویی	: ۱۷۹/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۱۵۹۳۰۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری،
پلاک ۹۹، طبقه دوم تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ / شماره: ۶۶۴۸۰۸۸۲

برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی

بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان

تالیف: دکتر حسن ملکی - دکتر ذکیا عباسی

ناشر: انتشارات آوای نور

صفحه‌آرا: منیر السادات حسینی

چاپ: اول ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۳۸۰-۵

قیمت ۱۹۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
مقدمه.....	۹
فصل اول: دیدگاه‌ها و اندیشه‌های گوناگون.....	۱۱
سر آغاز بحث.....	۱۱
بخش اخلاق.....	۱۶
اخلاق در روایات اسلامی.....	۱۸
اخلاق در قرآن.....	۲۲
اخلاق در اندیشه‌های گوناگون.....	۲۶
اخلاق در اندیشه فلاسفه یونان.....	۲۶
اخلاق در اندیشه روانشناسان غربی.....	۳۱
تربیت اخلاقی در اندیشه فیلسوفان تعلیم و تربیت.....	۳۲
تربیت اخلاقی در اندیشه فیلسوفان غرب.....	۳۲
تربیت اخلاقی در اندیشه فیلسوفان اسلامی.....	۳۴
تجربه‌های بین‌المللی در تربیت اخلاقی.....	۳۶
رابطه اخلاق با تعلیم و تربیت.....	۴۱
بخش برنامه‌ریزی درسی.....	۴۴
نسبت برنامه درسی با تربیت اخلاقی.....	۴۶
الگوی برنامه درسی آموزش عالی.....	۵۱
بخش آموزش عالی.....	۵۶
آموزش عالی در ایران.....	۵۶
رسالت‌های آموزش عالی.....	۵۸
آموزش عالی و تربیت اخلاقی جوان.....	۶۳
رابطه‌ی آموزش عالی با اخلاق و لزوم پرداختن به تربیت اخلاقی در این دوره.....	۶۴

جمع بندی و نتیجه گیری فصل اول.....	۶۶
فصل دوم: تدوین برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی.....	۶۹
مقدمه.....	۶۹
تعیین وضع مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن	
کریم بر اساس تفسیر المیزان.....	۶۹
تلفیق مضامین کلیدی.....	۸۴
اعتباریابی مضامین.....	۹۴
تحلیل فاصله وضع موجود و مطلوب برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی.....	۹۹
تحلیل فاصله وضع موجود و مطلوب رفتارهای عینی دانشجویان.....	۱۰۱
طراحی برنامه درسی کلان تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های	
اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان.....	۱۰۲
جمع‌بندی ویژگی‌های عناصر برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی.....	۱۲۹
الگوی پیشنهادی با توجه به ویژگی های عناصر از نظر متخصصین و الگوی کلان	
تربیت اخلاقی در آموزش عالی.....	۱۳۰
۱- مبانی تربیت اخلاقی.....	۱۳۱
۲- اصول تربیت اخلاقی.....	۱۳۳
۳- عناصر برنامه درسی تربیت اخلاقی.....	۱۳۶
پیامدهای آموزشی و تربیتی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای	
آموزه های اخلاقی قرآن کریم براساس تفسیر المیزان.....	۱۴۱
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۴۳
منابع فارسی.....	۱۴۳
منابع انگلیسی.....	۱۵۰
پی نوشتها.....	۱۵۵

پیشگفتار

هدف از تالیف این کتاب ارائه برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان برای دانشجویان و اساتید دانشگاهی می باشد. بدین منظور از آیات قرآن کریم و تفاسیر مرتبط با تربیت اخلاقی تفسیر المیزان بهره گرفته شد تا بتواند رهنمون دانشجویان در این مسیر گردد. بنابراین به کمک کدگذاری اولیه و ثانویه مضامینی در دو حوزه «باورها» و «رفتارها» شناسایی شد و پس از اعتبار یابی محتوایی مدل مفهومی، الگوی کلان تربیت اخلاقی بر اساس تفسیر المیزان طراحی و الگو با روش دلفی اعتباریابی و با ۶ معیار «شرایط زمینه‌ساز، عوامل تسهیل‌کننده، اصول تربیت اخلاقی، موانع پیش روی تربیت اخلاقی، شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی و ویژگی دانشجویان» که هر کدام دارای زیر معیاری است مورد تایید قرار گرفت. در مبحث تعیین ویژگی‌های عناصر الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی نظر متخصصین رشته‌ی برنامه‌ی درسی با استفاده از مصاحبه کسب و عناصر هدف، اصول و سازماندهی انتخاب محتوا، روش‌های تربیت اخلاقی، نقش استاد، فضا و جو و ارزشیابی به عنوان عناصر برنامه درسی تربیت اخلاقی انتخاب و الگوی نهایی تربیت اخلاقی بر اساس الگوی کلان مورد نظر طراحی شد که در برگزیده مبانی تربیت اخلاقی (انسان‌شناسی و اعتقادی) به عنوان اساس تربیت اخلاقی و اصول تربیت اخلاقی (تزکیه، مجاهدت فردی، هماهنگی تربیتی و سلامت محیط) برگرفته از مبانی و عناصر برنامه درسی تربیت اخلاقی است.

اما به منظور اعتباریابی محتوایی و آزمون مدل مفهومی اولیه متخصصین رشته معارف و اخلاق اسلامی در سطح دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه شهر تهران به‌عنوان جامعه انتخاب و با استفاده از پرسش‌نامه و روش تحلیل عاملی مدل مورد ارزیابی قرار گرفت. جهت تحلیل شکاف بین وضع موجود و مطلوب برنامه درسی تربیت اخلاقی و رفتار عینی دانشجویان در حیطه اخلاق از کلیه اساتید شهر تهران با بهره‌گرفتن از پرسش‌نامه و آزمون t (تی همبسته) تحلیل شکاف گرفته شد و نتایج حاکی از آن است که در خصوص وضعیت موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی، تفاوت معناداری بین میانگین نمونه و میانگین فرضی جامعه وجود دارد. بنابراین مولف بر آن شد جهت رفع این نقیصه برنامه درسی تربیت اخلاقی بر گرفته از قرآن کریم را براساس تفسیر المیزان را تالیف نماید تا قدمی هر چند کوتاه در این مسیر برداشته شود.

مقدمه

تمرکز بر تعلیم و تربیت^۱ و برنامه‌های درسی نشان می‌دهد؛ هیچ نظام تربیتی را نمی‌توان یافت که برای تربیت انسان‌ها کوشش کند ولی جهت‌گیری مشخص در این کار نداشته باشد؛ بنابراین تعلیم و تربیت، عرصه‌ها و وجوه گوناگونی دارد که یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین آن‌ها حوزه «تربیت اخلاقی»^۲ است؛ که این حوزه مستلزم انجام مطالعات علمی گسترده می‌باشد. در این راستا قرآن کلام وحی، کلام خداوند و خالق انسان، عام است و فراگیر که در کلیات و حتی بسیاری از جزئیات حیات بشر به عالمانه‌ترین شیوه‌ها وارد شده است و می‌فرماید: «ما هیچ چیزی را در کتاب [لوح محفوظ] فروگذار نکرده‌ایم»^۱. «(انعام ۳۸) و در آیه (انعام ۱۱۴) آمده است که «اوست که این کتاب را به تفصیل به سوی شما نازل کرده است»^۲؛ و درجایی دیگر می‌گوید: «و ما بر تو این قرآن عظیم را فرستادیم تا حقیقت هر چیز را روشن کند و راه حق را از راه‌های باطل بنماید و برای مسلمین هدایت و رحمت و بشارت باد»^۳ (نحل ۸۹).

«قرآن کتاب هدایت است»^۴ (بقره ۲). این کتاب بی‌هیچ شک راهنمای پرهیزگاران است؛ و این تنها هدف نزول قرآن و بعثت پیامبران است و البته لازمه‌ی هدایت تربیت است، «قرآن راه را می‌نمایاند»^۵. «(آل عمران ۱۹) همانا دین پسندیده نزد خدا اسلام است؛ اما به همین بسنده نکرده است و با برترین شیوه‌ها انسان را گام‌به‌گام راهنمایی می‌کند؛ می‌گوید: «ای پیامبر اگر تندخو و سخت‌دل بودی، قطعاً (مردم) از پیرامون تو پراکنده می‌شدند پس از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه»^۶ (آل عمران ۱۵۹)؛ و به او می‌آموزد که چگونه «حق را از باطل»^۷ (آل عمران ۴) تشخیص دهد «راه را می‌نماید»^۸ (اسراء ۹) «پر اندز»^۹ (ص ۱) است. «برای پند گرفتن»^{۱۰} (قمر ۱۷) است در حقیقت قرآن برای انسان یک برنامه زندگی منسجم و منظم طراحی کرده است که انسان برای بهره بردن از آن برنامه کامل، سالم و همه‌جانبه باید تحت یک تربیت صحیح و البته فراگیر قرار گیرد. به نحوی که تمام طول عمر و همه‌ی جوانب و ابعاد انسانی‌اش را در برگیرد. موضوع انسان و تربیت او یکی از اساسی‌ترین موضوعاتی است که تنها به وسیله خالق هستی می‌تواند به درستی شناسانده و سپس تربیت گردد که خود خالق اوست (طوسی، ۱۳۹۰). بر این اساس بهترین منبع تربیت اخلاقی همان منبع متصل به وحی الهی، یعنی قرآن است.

۱- Education

۲- Moral Education

چراکه در قرآن مجید مجموعه آیاتی وجود دارد که اصول کلی اخلاق در آن ترسیم شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۲: ۳۶).

گویند روزی هیزمشکنی در جنگل با کوشش فراوان مشغول قطع کردن درختان بود. جوانی دانا و زیرک که از آنجا می‌گذشت، متوجه موضوع عجیبی شد. ایستاد و به هیزمشکن گفت: چرا نوک تبرت را تیز نمی‌کنی تا راحت‌تر بتوانی درختان را قطع کنی... هیزمشکن گفت: فرصت این کار را ندارم زیرا باید همه‌ی این درختان را قطع کنم. به‌راستی تیز کردن تبر چقدر زمان می‌برد؟ آیا با تبر تیز سرعت کار بیشتر نمی‌شد؟

«طراحی برنامه درسی^۱» مانند تیز کردن نوک تبر است؛ زیرا جنبه‌های مفید و تفصیلی برنامه درسی را در میدان عمل فراهم می‌کند (دهقانی، امین خندقی، جعفری ثانی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۰۸). از طرفی با برجسته کردن عناصر و ارتباط میان آن‌ها در پدید آوردن گزاره‌های نظری جدید به نظریه‌ساز یاری می‌رساند (دهقانی، ۱۳۹۰ به نقل از کاپلان، ۱۹۶۴). در واقع، برنامه درسی که به‌مثابه تبر یا قلب مراکز دانشگاهی و مهم‌ترین عنصر نظام «آموزش عالی^۲» نقشی تعیین‌کننده و انکارناپذیر در تحقق اهداف و رسالت‌های آموزش عالی ایفا می‌کند (آلت باخ،^۳ ۱۹۸۸).

این اندیشه که مأموریت اصلی دانشگاه‌ها به‌عنوان سازمان‌های تولید دانش، تربیت و آموزش کار تخصصی و باکیفیت، پژوهش و خدمت به جامعه است؛ و همچنین داشتن الزامات اخلاقی و اجتماعی جهت آموزش دانشجویان برای تبدیل شدن به شهروند دموکرات، دلسوز، خلاق و مسئول (جوزف^۴، ۲۰۱۱). کتاب حاضر بر آن است باوجود آمارهای اخیر اروپایی و انگلیسی در خصوص کاهش دین‌داری در دانشگاه‌ها (ویل فورد^۵ PPF، ۲۰۱۰) و انتقادات مهمی که بر برنامه‌های درسی دانشگاه‌های جهان اسلام وارد شده که برنامه‌های درسی عمدتاً دربرگیرنده ایدئولوژی جهان غرب می‌باشد با ادغام برنامه‌های درسی مشتمل بر میراث اسلامی با استفاده از منابع معرفت‌شناختی و رشته‌های مدرن (امین و حنیف^۶، ۲۰۱۱) برای دانشجویان کشورهای مسلمان آموزش بهتری را در زمینه تربیت اخلاقی از دیدگاه اسلام فراهم آورد.

۱- Curriculum Design

۱- Higher Education

۲- Altbakh

۳- Joseph

۴- Wilford

۵- Amin and Haneef

-
- ١ - مَا قَرَأْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ
 - ٢ - وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا
 - ٣ - وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ
 - ٤ - ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ
 - ٥ - إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ
 - ٦ - وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
 - ٧ - وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ
 - ٨ - إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي
 - ٩ - وَالْقُرْآنَ ذِي الذِّكْرِ
 - ١٠ - الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ